

Kornél E.

Peter Esterházy

„Kornél Esti a Kornél E. kdysi nevědomky nasedli do tramvaje, potom si zvykli na to, jak s nimi s rámusem uhání, jak skřípou její kola, jak občas zazvoní, ale po čase už dokázali myslet jen na to, že jednou dojedou na konečnou. Kornél E. není totožný s Kornélem Estim, stejně jako Kornél Esti není totožný s Kosztolányim, jakož ani Kornél E. s Esterházym. To jenom tramvaj jede dál. Ostatně nebylo by špatné ještě si trochu požit.“

Kapitola třetí, dobrodružství Kornéla Estiho s němčinou

Kornél Esti věděl, kdy zestárl. Tedy kdy se stal starým. Včera, v úterý dopoledne, ve čtvrt na deset. Jistě, co je to být starý? Starý je, když, míní Kornél E., když o sobě člověk říká, že starý je. Kornél E. se obklopoval slovy, ba dokonce věděl, že svět sestává ze slov. No, k tomu bych klidně mohl něco dodat. Například přímo ve vztahu ke stáří, smrt. Smrt není jenom slovo. Račte si to vyzkoušet. Nebo smrad na WC. No nic, nechme toho, aby ještě nedošlo k nedorozumění.

Ono úterý se, kdo ví proč, chovalo tak, jako by to byla neděle, taková starodávná, mírumilovná, poklidná, pomalá, líná neděle, Kornél E. si četl rozvalený na kanapi; neočekávaně povídky Grahama Greena, ačkoli neměl rád Greenův cynismus, ale takto během čtení došel až tam, kde mu to málem došlo, ale došlo to i povídce, což zajisté poukazovalo na jistou sílu, tedy sílu povídky.

Vleže uměl číst skvěle, občas zcela naznak, dvě ruce, v nich kniha, natažené vzhůru k nebi, pravda, trochu překážel strop, ale s potěšením četl i opřen o loket, pravidelně střídaje pravý a levý (je však třeba odečíst dva roky, kdy mu na levém lokti vyrazila nějaká boulička, jakási podivnost přímo na kloubu, Kornél E. ji často ohmatával, protože měla takovou divnou konzistenci, ani sval, ani maso, ani tuk, takové cosi, o loket se sice dalo opřít, protože nebolel, ale potom najednou z ničeho nic po deseti minutách se přihlásilo palčivé mravenčení a loket ochabl, zvrtnul se, pravidelně se mu z něj svezla hlava, takže Kornél E. nezřídká padl tváří přímo do otevřené knihy), a tak ačkoli spaní na břichu mu nešlo, zvykl si takto alespoň číst. To si pak představoval, že je žena, proč, to je záhadou.

Těsně před čtvrt na deset změnil polohu. Kdybych věděl vše, věděl bych, že z pravého lokte na levý. A tehdy, i pro něj nečekaně, z něj vyrazil mocný, přesto tichý sten blízký zanaříkání a nepřítuš vzdálený povzdechnutí. Vše bylo najednou tak těžké, jako z olova. A přepadla ho jakási konkrétní bezbolestná bolest. Bolest, to slovo ho zachvátilo. Jako by se jím začal nadýmat. Jako by byl napěchován vlastním zkaženým masem. Otočil se na břicho, aby si odpočinul; hlava se ponořila do polštáře, jako do bahna. Jako když někomu prošla záruka. To už bylo půl desáté.

Už jsem. Starý. Tento sten vyslovil hlasitě takto po částech. Vzduch z něj vycházel se sípěním, jako z dobře seštelované stařeny. A okamžitě si pomyslel: Odted' chci psát výlučně malé zlomyslné povídky. Tato myšlenka jej naplnila blahým pocitem. Vyskočil, pole-

kaně pozoruje, jak mladistvě, vešel do svého pokoje, k psacímu stolu (z abstraktního a smyslového prostoru postele do abstraktního a smyslového prostoru stolu) a zalistoval v poznámkovém sešitu. Náměty povídek zde byly zeleně; červeně odfajfkované, když je napsal, černě přeškrtnuté, když je zavrhl. Nebo když zapomněl, co vlastně chtěl napsat. Naposledy vyškrtl černou tohle: „opatrné přibližování, naprostá nerozhodnost, dršťky, různé druhy lanýžů, různé druhy grappy, německé slovo: *möge*, subjekt o sobě mluví ve třetí osobě, viz Jandl, zduřelá, sytá šarlatová poupata květů“. Co to může být? Naprostá tma, no ale však nač má vlastně tu černou.

Mé setkání s němčinou, tento zelený nadpis se skvěl jako poslední poznámka. A tužkou očividně ve spěchu připsáno: 1. Onkel, Onkel, bitte Uhr. Milý synovče. Pokud za dva týdny pokročíš s tetičkou v osvojování si němčiny, připustíme, že pokud na této z ugrofinského hlediska svízelné cestě přinejmenším v deseti, třebaš i těch nejkratších deseti německých větách odůvodníš, že je potřebuješ, máš je mít. Was? Nikoli was, nikdy ne was, nýbrž wie bitte. (Lanco měla být, byla značka hodinek.) 2. Schweiß, ne Blut. 3. Das ist für mich ein spanisches Dorf, tak tomu nerozuměl nikdo. Já na to, co na tom není k rozumu. 4. Fialový účes učitelky němčiny. 5. Rübzahl. Rýblcoul. 6. Wenn die Soldaten durch die Stadt maschieren etc. A konec nějak takhle: drübere druntere aber auch juhe (?). 7. Gotické písmo! Vivat: ať žije scharfes ß! 8. Polter! Polter! (Listování sešitem Fix und Foxi na samém začátku šedesátých let, přísná vídeňská tetička se podezíravě vyptává, co to dělám, neboli čím naplňuji svůj čas, učím se německy. Velmi správně, říká a nahlédne do sešitu, na celé dvoustránce je vidět jen jedno jediné slovo, na jednom obrázku se valí kamení, a tam je nápis, myslím, že značící zvuk padajícího kamení: Polter! Polter! Chápu, říká kněžna chladně a opouští pokoj. Náhle jsem pochopil, jak vznikají revoluce.) 9. „A ti Němci na všechno namazali Nutellu! Hotový Hitler-Jugend!“ „Kdepak Němci, Rakušani.“ „To je jedno.“ „Není.“ 10. V Polsku mohl mluvit buď německy nebo rusky. Jedno bylo horší než druhé. Pokus mluvit vysloveně mizernou němčinou. Občas je docela příjemné být Maďar, což?! 11. Bez spojení není velení. „Tak proč jsi na ně mluvil maďarsky?“ „Mluvili na mě německy v dlouhých větách. Tak jsem jim v dlouhých větách odpovídal maďarsky!“ „No ale to jste si moc nerozuměli.“ „Ne.“

Kornél E. mluvil kromě maďarštiny nejraději portugalsky, „jazykem květin“, ale největší užitek měl z němčiny. Skrze němčinu se stýkal s nemaďarskou částí světa, s jeho zbytkem, a proto pocítoval vůči němčině vděk. Zůstávalo mezi nimi trochu napětí, odcizení – ale tak už tomu ve vztazích bývá. Přesto Kornél E. tehdy stále nadutě uvažoval: Kdybych tak uměl německy, to bych tedy uměl německy dobře.

Jeho neznalost spočívala na dvou silných, robustních pilířích. Jedním z nich, jak Kornél E. rád vysvětloval, byla absence smyslu pro styl: nezná, nechápe, necítí pozici vět, tedy kam se vlastně poděla věta, věta mezi Grimmelshausenem a Handkem. Maďarsky to umí, i když neumí nic jiného. Jeho vztah k německým slovům je příliš účelový, chybí v něm vášeň, humor. Německá slova jej nedokáží rozplakat, nedokáže se začít červenat, nepokojují ho, nedokáže s nimi zápolit. Jemu se německá slova nestaví na odpor: když mají práci, hledí si svého. Takže jim zařizuje práci, aby si jí ho! hleděla.

Druhý pilíř (nepříjemnější, neboť právě u něj ze samé podstaty problému necítí meze): odlišný vztah německých a maďarských slov k pojmům, k pojmosloví. Odlišná role abstraktního a konkrétního. Obtížně zvažuje (chápe), jaký je nakonec uchopitelný následek toho, že neexistuje maďarský filozofický jazyk. Chybí nejen slova, odborná terminologie, nýbrž následkem toho chybí i práce vykonaná v jazyce. Následkem toho ovšem vznikají odlišné pohyby, reflexe. I jiné možnosti. Každopádně je fakt, že maďarský jazykový úzus (nebo písemnictví) je, dejme tomu vůči francouzštině, angličtině, němčině, relativně novou záležitostí, dovoluje větší herní prostor (mezi hrou a prací dosud nečině rozdíl), člověk svobodněji zachází s nepřilíživými pravidly, slovosledem, větnou strukturou a slovesnými časy. Maďarský řád je vždy nějak osobně podbarven. I to je přirozeně protimluv. Němčina by takovýmto protimluvem utrpěla, maďarština se v něm rochní (nikoli vědomě, což jí pochopitelně nemůže být příliš ku prospěchu).

Malá zlomyslná povídka. Němčina zde bude zřejmě hned zvažovat filozofické dimenze zlomyslnosti. Zlomyslný, zlý, zlo – náhle jsme u stvoření světa, aneb zda bylo Adamovo jablko červivé; v němčině zkrátka víceméně okamžitě přijde řeč na konečné záležitosti, vše je najednou veliké a velevýznamné. Nebo malé, neboť po ruce je i detailní popis konkrétního jablíčka. A tedy jasný rozdíl mezi dvěma jablky. Neboli pořádek. Němčina miluje pořá-

dek, podřazenost a nadřazenost. Miluje střídmost. Děsí se vlastní nestřídmostí. Maďarština nezná míru, takže si Maďaři vlastní příšernou nestřídmost ani neuvědomují. Nestřídmost považují za znak velikosti, vyvolenosti a talentu. Dejme tomu, že nejmírnější k tomu se vztahující kritická poznámka by zněla „barokní rozkošatělost“.

Jak si to vlastně představuju? pomyslel si Kornél E. a hladil při tom poznámkový sešit. Rád hladil papír. „Zhřešil jsem – sám – proti šestému přikázání.“ Nebo se jenom dotýkal. Navázal vztah. Ačkoli pozorný divák by si všiml, že spíše žehnal papírům; černá mše.

Vzhledem k míjejícímu času by zkrátka byla v psaní na místě jistá uraženost, nikoli v nás, nýbrž za námi, jakýsi nechtěný nářek (larmoyantství) zakrývající zlomyslnost. Drobnou zlomyslnost, to je důležité. Tedy nikoli krvavá zvěrstva, nikoli to, že by někdo z konjunktivu koval dýku nebo spíše kladivo a tak dlouho jím tloukl matku, milovanou maminku do hlavy, do čela, do týlu jen ztěžka nalézaje ideální povrch, spánek, až... však víme, jaký takové hrátky s kladívkem berou konec, ne, to by bylo příliš, to je mu cizí, v nyní odhaleném míjení času není zdaleka tolik agresivity, ani tolik urážlivosti. Dokonce by bylo přeháněním, kdyby manželku v požehnaném stavu shodil se schodů s Goethem na rtech. Pravda, poněkud podezřelá ejzenštejnovská parafráze. Ostatně kterak by v tomto čase byla jeho žena těhotná?! Však právě o tom je řeč, do prkvančic!

Myslí spíše na to, jak tiše někoho podrazit. Někoho, komu snad potom pomůže ze země. Tedy za předpokladu, že si dotyčný nepřivede nešťastnou náhodou smrt. Neboť v malé zlomyslnosti se (vždycky) skrývá veliká, to ona dodává vzrušení, to je to, co nás tak rajcuje (abychom si vypomohli němčinou). Nebo holí v tramvaji praštit mladé do holeně, do pišťaly, když nepustí sednout, anebo když nedůsledně užívají *consecutio temporum*.

Kornél E. jako dravý pták (nebo když ne pták, tak například tygr, pes dingo, který umí létat) kroužil nad svými vzpomínkami.

Vzpomínky Kornéla Estiho: Moje mladší sestra a já jsme ve druhé polovině padesátých let byli z hlediska němčiny pole neorané. Naši rodiče se sice občas, vzpomínajíce na vlastní dětství, kdy zcela přirozeně užívali najednou několik jazyků, pokoušeli mluvit s námi německy a předstírali, že neumí maďarsky, ale my věděli, že vědí. Odtud vyvěralo naše podezření přenesené poté na samu němčinu. Němčina, tvrdili jsme, je již a priori podezřelá. Neupřímnost a postranní úmysly a klamná zástěrka. Před níž je třeba se bránit.

V Maďarsku po maďarsky, vmetli jsme rodičům furiantsky do tváře starou maďarskou pravdu. Kolik jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem, odpovídali vystrašeně.

Němčinu jsme si představovali jako zlodějku chodící po špičkách nebo jako nějakou zákeřnou epidemii, která nakazila i naši ubohou maminku a chudáka tatínka. Ovšem bylo v tom celém něco záhadného, neuchopitelného: proč jen nám rodiče chtějí mermomocí vnutit tuhle mrzutost? Tuto hanebnost. Nebo jen došlo k nedorozumění? Nakonec tahle nejistota vedla k tomu, že jsme se neobrátili vysloveně proti němčině, spíše jsme jen před ní byli ve střehu; poslušni naší nejistoty. (Ohledně nadmíru podivného chování němčiny jsme později, během prázdnin v Rakousku, kdy jsme se s ní konečně setkali, našli bezpočet jednoznačných důkazů. Nehledě na to, mysleli jsme si přesto, že němčina je prostě jenom jakási taková ta do němčiny přeložená maďarština. V tomto duchu bylo jedním z mých prvních návrhů odstranění *der-die-das*, které skutečnému Maďarovi způsobuje mnohá trápení, pomocí zdrobňující přípony. Když jsem se dozvěděl, že každé podstatné jméno zakončené na *-chen je das*, zaradoval jsem se tak, jako bych vynalezl *perpetuum mobile*. Což se v podstatě taky stalo. Vzpomínám si na otcovo usměvavé pokyvování, jako by zároveň blahopřál mému objevu posouvajícímu život lidstva do nové dimenze a zároveň se tím vysmíval mým zkomoleninám. Mám teď říct, že němčina se projevovala trochu jako můj tatínek: nevyzpytatelně?)

Kvůli tomu všemu si přáli rodiče dát výuce jazyka pevnější rámeček, vyňali ji zpod svrchovanosti rodiny a naše zasvěcení do této temné a podezřelé džungle svěřili učitelce jazyka. V té době byly učitelkami němčiny německé učitelky, zpravidla – no konečně – původem Rakušanky, většinou to byly baronky, jejichž manželé byli převážně horthyovskými důstojníky, a v jednom kuse naříkaly nad stále hrubším světem, což zčásti znamenalo komunisty, zčásti pak všeobecnou proletarizaci mravů. Případně, a to už byl poněkud choulstivý bod, „zarputilostí neblaze končící“ zahálčivost žáků. Jejich bezohlednou otupělost.

Naše první baronka se jmenovala Tante Nelli (během dalších let jsme spotřebovali ještě mnoho dalších). Na první hodinu jsme se chystali tak, jako bychom šli na návštěvu, přišla však k nám (domů). Museli jsme se převléci a maminka uvařila kávu. V domě

panovalo vzrušení. Rozměry Tante Nelli překonaly všechna očekávání, jako by ji nestvořil Pánbůh ale Rubens. Náš bílý ovčák na ni divoce štěkal. Vesele vypískla, jako ve filmu.

Ach, doufám, že mě to dobré zvíře nechce pozřít?

Už žralo, zavrčel otec hrubě, sám skoro jako pes, ale Tante Nelli byla natolik nadšená tím, že v osobě mého otce se může stále setkávat s někdejší, bolestně ztraceným světem (mýlila se), že všechno šťastně překryla smíchem. Otec ji ponuře uvedl do domu.

Dospělým se společenská konverzace příliš nedařila, jako by každý zůstával v tom předešlém filmu, dokonce i tatínek, pravda, on kromě dvou společenských či konverzačních vět zarytě mlčel. Občas se návštěva obrátila k nám a kladla nám všetečné otázky, ovšem v nepatřičném jazyku, takže jsme zarputile mlčeli. Maminka na to svedla řeč.

Ale to přece není maďarsky, odsekli jsme.

Ale přesto je odpovědět slušnost, odpověděla maminka nepříliš přesvědčivě.

Kdybychom uměli, tak bychom nepotřebovali němčinářku. A sestra ještě drze dodala: Nespá?!

To je mi mudrlant! vypískla opět Tante Nelli a naklonila se ke mně, jenže já ucukl.

Když nás rodiče nechali o samotě, z Tante Nelli jako by spadla maska, byla najednou normální, vážná, cílevědomá, skutečná. Laskavá a přísná. Přesto bylo divné vídat někoho dospělého, jehož jediným cílem je, aby do nás nabušil němčinu. Jako by ji nic jiného na světě nezajímalo, jako by na světě nebylo nic jiného zajímavého. Proto jsme ji potom nedokázali nikdy brát zcela vážně.

A tehdy se stalo něco, co od základu změnilo mou představu o němčině. Tante Nelli se na nás připravila, přinesla sešity, se speciálními širokými okraji, tužku, měkkou, bé dvojku, aby šla lehce gumovat, a gumu, tu se slonem. Jak na hodině, tak i domácí úkoly bylo třeba psát tužkou, a když jsme udělali chybu, bylo třeba ji vygumovat (na začátku Tante Nelli ukázala jak; předvedla nám správné gumování), aby, jak se vyjádřila, nezůstávaly na světě chyby.

Ale proč, copak je svět bezchybný? opáčil jsem ledabyle.

Ty jsi mi mudrlant, řekla opět Tante Nelli, ale nyní tiše, téměř přísně, ba dokonce smutně. Zabírala téměř celou šíři dvoumístného sofa. Považovali jsme ji za starou, ale bylo jí asi pětadvacet. Když seděla, tíha jejího břicha oddalovala její stehna. Břicho vypadalo jako zvláštní část těla, téměř jako další živý tvor. Upustil jsem gumu a sehnul se pro ni pod stůl, a tam dole jsem natrefil na dvě stehna. Nebo spíše na stehny vytvořený tunel. Ale viděl jsem jenom kalhotky. Tedy kalhotky, prostě takové ohromné bombardáky, jaké si snad ani nešlo představit. Jako obrovská bílá plachta (zblízka). Stanový díl. Tante Nelli pokračovala podle Vajdy-Fürsta: Pro začátečníky. Svrchu jsem slyšel tohle: Der Vater arbeitet. Já civěl na fascinující bělost. Die Mutter kocht. Takové mohou být zasněžené pláně. To, na co jsem zíral, bylo gigantické, čisté a tajemné. Das Kind spielt. Narůstalo ve mně přesvědčení, že tam, pod tím pohybujícím se břichem, vidím samu němčinu, ano, taková je tedy němčina, gigantická, čistá a tajemná. Der Sohn lernt. Se zarudlou tváří jsem se navrátil z podstolí. Tante Nelli právě laskavě říkala: Die Großmutter reinigt das Fenster.

Tehdy jsem se rozhodl, že... co vlastně? Učinil jsem takové dětsky vážné a ještě nedospělé rozhodnutí ve věci učení se němčině. Nadále jsem se snažil upouštět gumu co nejčastěji. Když jsem jednou už pokolikáté šmátral po čtyřech pod stolem, mohutná dlaň Tante Nelli se dotkla mé hlavy.

Nech tu gumu ležet. Jen hledej, jenom klidně hledej. A jestli jsi našel, hledej dál.

Weiter, dál, to bylo pro Kornéla E. to nejkrásnější německé slovo. Není to kdovíjak zlomyslné, přelétl Kornél E. příběh. Ale přinejmenším pravdivé, a pokrčil rameny. Podíval se na hodinky, opět bylo půl desáté. Bylo by to dobré jako závěr, no ale vynechal jsem jednu větu. Kornél E.: Můj otec zkoušel v jazykové škole, toho dne téměř všichni dostali jedničky, no ale i trojku. Protože bylo nařízeno nenechat nikoho propadnout. Tohle vyprávěl cestou domů. A tehdy jsem od něj dostal největší pochvalu vztahující se k mé němčině. Největší pochvalu mého života. Vážně se na mě podíval. I proti tobě byli vážně slabší.

Přeložil Tomáš Vašut.

Péter Esterházy (1950) je bezpochyby jedním z nejvýznamnějších současných maďarských prozaiků. Vypracoval si velmi osobitý styl, v němž se prolíná vyprávění fragmentárních příběhů s drobnou esejistikou a odkazy k dílům maďarské i světové literatury. Vystudovaný matematik píše v rafinovaných větách, které svou zdánlivou neuspořádaností působí nahodile jako uvažování nahlas, nikoli jako vybroušený hotový text, přesto však vede čtenáře vždy k jednoznačnému sdělení. Jako by po dlouhém matematickém vzorci náhle napsal rovnítko, je mistrem zámlky a pointy. Kniha *Kornél E.* patří do období, kdy se autor vrací v knihách ke svému dětství, k příběhům vyvlastněné šlechtické rodiny. Nejzávažnějším dílem z tohoto období je obsáhlá *Harmonia Celestis* (Hudba sfér), jejíž ústřední postavou je jeho otec. Kniha vzbudila obdiv, avšak i nečekané reakce, když se zjistilo, že adorovaný otec byl přinucen spolupracovat s maďarskou státní bezpečností. A Esterházy po jisté odmlce odpověděl, jak se na spisovatele sluší: napsal novou knihu s titulem *Javított kiadás* (Opravené vydání).